

Kolozsvári Igaz Kálmán

Bod Péter úgy emlékezik meg róla, hogy "Colomannus Igaz Kolozsvári nobili ex prosapia natus Claudiopoli, nobiliorem se scientiarum ac elegantium literarum cultu reddidit."¹⁾ Ez a megállapítás meg is felel a valóságnak, hiszen vele kapcsolatos külső országokbeli emlékeink - a jellemzésen kívül - őt leggyakrabban "Colomanus Igaz Claudiopolitanus" néven említik. Ezzel szemben már kérdés, hogy családja valósággal kolozsvári eredetű-e? Nem vala olyan gyakori családnév az "Igaz", vagy latinra fordított alakban a "Justus", különösképpen a hasonlóképpen ritka Kálmán keresztnévvel kapcsolatosan, hogy ujólagos együttes előfordulásukkor a következtetéstől visszarettenjünk.

Egy 1593-ból való adatunk szerint a váradi református egyház-köztség tagjai közül többen 3 m. arany 44 tallér 6 garasnyi összeget gyűjtöttek össze a wittenbergi akadémián tanuló magyar diákok társasága számára. Ebben az összegben többek között bennefoglaltatik "a circumspecto viro domino Culmano Igaz" adományozott 50 denarius is.²⁾ A két Igaz Kálmánnak közeli rokonsága valószínű. Bárha a váradit csak a polgári jellegű circumspectus címzéssel illették, holott a névsorban a legtöbbnek neve mellett ott találjuk a "nobilis" rangjelzést, addig a kolozsvárinak külső országokbeli vitatkozását "Colomannus Igaz Nobilis Claudiopolitanus" név alatt nyomtatták ki.³⁾ Vegyük azonban tekintetbe, hogy Várad törzsökös polgárai - mint végvárbeliek - amugyis mindannyian nemesek valának. Történt azonban, hogy Omár basa 1598 évi ostroma idején Várad külvárosából sok polgár menekült Kolozsvárra. Ezek alakították meg.

1) Bod Péter: *Historia Hungarorum Ecclesiastica*. Lugdunum - Bataviae, 1888-1890. III. 419.

2) Thury Etele: *Iskolatörténeti adattár*. Pápa, 1908. II. 43.

3) EM. 1907: 252.

az itteni református gyülekezetet. Közöttük találjuk Váradi Miklóst, a Bethlen Miklós dédapját,⁴⁾ valamint az először 1604 február 8-án említett váradi Igaz Gáspárt, akinél a váradi előnév származási helyét jelöli s így az előbb említett első Igaz Kálmánnak valószínűleg fia volt. Ezt az Igaz Gáspárt találjuk még Brandenburgi Katalinnak 1630 április 20-án Kolozsvárt kiállított adománylevelében, amelyben az 1628. évre történő utalással a kolozsvári református szászok képviselőjében jelentkezik (ami azonban egyáltalában nem jelenti szász nemzetiségét) "prudentes ac circumspiciti Caspar Igaz et Nicolaus Varadi, cives et negotiatores in civitate nostra Colosvár residentes."⁵⁾ Igaz Gáspár, aki áros ember (kereskedő) vala, már öreg rendű lehetett, életét is csakhamar bevégezte. A nagypiaci templom harangjairól vezetett bevételi tételek között találjuk 1631 december 28-án "Ful(satum) e(st) Casparo Igaz M(aioribus) 9 vic(ibus) fl.4 den. 50."⁶⁾ Feleségéről Szegedi Katáról 1631 december 13-án történik említés, az adófizetők könyvében pedig 1638-42. években találtam feljegyezve az Igaz Gáspár-féle házat Farkas-utcában.⁷⁾

A következő nemzedék egyik tagjaképpen jelentkezik Igaz Ferenc kolozsvári polgár, akinek ugyancsak farkas-utcai házaról 1647-49. és 56. években láttam feljegyzést.⁸⁾ Az ő halálkozásának ideje a református harangoztatógazda számadáskönyvébe 1659 június 30-án van bevezetve, mignem temetését a szabó céh július 10-re jegyezte fel: "Igaz Ferencz temetessel attak fl. 2 // 50."⁹⁾ Az ő fiára vonatkozhatik Bánffy György kormányzóhoz az ekklezsia fejrdi portiója ügyében tartott tanuvallomásokról 1695 június 27-én intézett felterjesztés aláírása: "Igaz Gáspár Nobilis de Kolosvár mpria és Sámsondj Jóseph mpria Nobilis de Kolosvár."Az iratot kívül lezáró vörös viaszba nyomott,eléggé homályos és színjelzetlen

4) Bethlen Miklós önéletleírása. Pest, 1858. I.

5) Az "apellatium" adományozásáról kiállított fejedelmi oklevél. (A ref. egyházközs. lev.tárában.)

6) Unitárius egyháziak számadáskönyve az 1632. évről. 58.(Klt.)

7) Dica. 1638-42. (Klt.)

8) I.h. az 1647-49. és 56. évekből.

9) Kovács Máté ref. harangoztatógazda számadáskönyve. (Az ekkla. lev.tárában.) - Szabó céh számadáskönyve. (ENMLT.)

pecsét közül az egyiknek képe: kerek paizsban husvéti bárány. Szembenézõ koronás nyiltsisakjának disze netalán valamiféle ágaskodó állat. Takaró mindkétfelõl. A cimere felett köriratban: G A S P A R - I G A Z · és egy elmosódott rövid szó.¹⁰⁾ Farkas-utcai házáról, az 1690. évi dica-könyvben történik említés.¹¹⁾

A felsoroltak közül Igaz Kálmán iskolamester Igaz Ferencsel ugyanazon nemzedékhez tartozhatott.

Igaz Kálmán születési idejét 1620-22. körüli időre tehetjük, minthogy 1646-ban már külsõországokbeli akadémiákon találjuk. Hazai tanulását a kolozsvári scholában kezdette s hihetõleg Fehérvárott fejezte be.

A kolozsvári sáfárpolgár 1646 április 21-én és 22-én azt jegyezte fel, hogy "Erkezenek feieruarrol az Vrank eo Nagisaga alum-nussi michael maxai negied magauál, mennek oda fel."¹²⁾ Valószínû, hogy e négy diák egyike Igaz Kálmán vala. Elindulásuk ideje ugyanis jól összeegyeztethetõ a külföldi források adataival. Így találjuk a frankerai akadémia anyakönyvében 1646 június 30-án történt beiratkozásakor "Colomannus Igar (!) Claudiopolitanus" nevét,¹³⁾. Az elindulástól eltelt két és fél hónapot az utazás vette igénybe.

Az Erdélyi Protestáns Közlöny szerint 1647-ben az utrechti egyetemen találjuk "Colomannus Justus Hung. Transylvanus" néven, bárha a Debreczeni Protestáns Lapban közölt névjegyzék 1648-ra írja itteni beiratkozását: "1648. Kolomanus Justus."¹⁴⁾ Határozottan állítjuk, hogy az utóbbi közlemény tévedett, különben is 1648 október 26-án már mint "Colomannus Justus Hungarus Sacr(ae) Th(eologiae) St(udiosus)" a harderovicumi akadémián folytatta tanulmányait.¹⁵⁾

10) Az egyházközs. lev.tárában.

11) Dica. 1690.

12) Sáfár. 1646. 308, 427.

13) TT. 1886: 607.

14) EPrK. 1885: 213. DebrProtLap. 1901: 720. - Hibás névközléssel: Segesvári Lajos Magyar ref. ifjak az utrechti egyetemen. Debrecen, 1935. 16.

15) ItK. 1891: 433.

1650-ben Groningában hallgatja az előadásokat s Maresius Sámuel professzor elnöklése alatt "De Personalitate adeoque Divinitate Spiritus Sancti, contra Socinianos" címen 32 lapnyi terjedelmű vitatkozást tartott, ezzel is bizonyítván, hogy legalább is még ekkor nem volt mentes a kolozsváriak között eléggé gyakran jelentkező elfogultságtól.¹⁶⁾

Fekete Mihály és utána Török István szerint Igaz Kálmánt "1651-ben az utrechti egyetemen találjuk" ismét, mivel Nimethi Istvánnak ugyanennek az esztendőnek július 14-én Utrechtben tartott disputációját zsidó nyelvű verssel üdvözölte.¹⁷⁾ Ezzel azonban nincsen bebizonyítva, hogy külső országokban való tanulásának végére visszatért volna Utrechtbe, ellenben sokkal hihetőbb, hogy a jóbarát a távolból küldötte üdvözlését az 1651-ben megjelent munkáscsúhoz.

Igaznak különben ugyanebben az esztendőben Franekerában jelent meg három, összesen 12 sztl. levél terjedelmű vitatkozása, Cloppenburch János teológiai professzornak "Compendiolum Socinianismi" című értekezés-gyűjteményében. Tárgyuk: "De Deo; et Jesu Christo; deque Spritu Sancto."¹⁸⁾ Ugyanez a gyűjtemény 1652-ben második kiadásban is kinyomatott. Címe mint előbb, csupán az szedtetett utána, hogy "Editio secunda, auctior et emendatior". E disputációról Bod Péter is megemlékezik.¹⁹⁾

E vitatkozásainak megtartása után öt esztendeig tartott külső országokbeli bujdosásából Sikó János nevű tanuló társával együtt még ugyanebben az évben hazatért. A kolozsvári sáfárpolgár 1651 szeptember 29-én keltezett bejegyzése szerint: "Erkezenek Urunk[na]k Alumnusi kettő, az felső Országokból, es inaskajual edgiüt vadnak negyen", mennek Enyeden át Fehérvárra.²⁰⁾ Azonosításukhoz azt az érvet is felsorakoztathatjuk, hogy a legtöbb szegény sorsu diákkal ellentétben csakis a jómódu kereskedő-családból származtak.

16) MKvSzle. 1930: 147. és a debreceni ref.koll.nagykönyvtára: I. terem jobbra 345. sz.

17) Fekete Mihály: A kolozsvári ev. ref. főtanoda története. Kolozsvár, 1875. 27. - Török István: A kolozsvári ev. ref. kollégium története. Kolozsvár, 1905. I. 26. - RMK. III. 1787.

18) EM. 1906: 41.

19) I.h. 1907: 252. - Bod Péter. III. 419.

20) Sáfár. 1651. 100, 70.

mazott Igaz Kálmánnak, meg a jó ekklezsiájú és tekintélyes es-
peres fiának: Sikó Jánosnak lehetett módjában, hogy külföldi ut-
jára inaskát, bizonyosan alsó osztályos tanulót vigyen magával.

Ebben az időben a kolozsvári iskolánál az alsó osztályokat
oktató hat kollaboratoron s a felső évfolyamokat vezető Porcsalmi
András lektoron kívül más tanerő nem volt. Tekintettel arra a kö-
rülményre, hogy apja szándékát megvalósítandó, II. Rákóczi György
fejedelem ekkortájban rendelte el a régi rozszant óvári scholabáz
helyett a farkas-utcai iskolának fundamentumából való felépíté-
sét, Csulai György püspök is - a fejedelemmel való megegyezett el-
határozásból - ekkor kezdett hozzá e tanintézetnek kollégiummá va-
ló fejlesztéséhez. A fejlesztéshez vezető első lépés a mesteri ál-
lások betöltése, melyeknek javadalmazását részben maga a fejede-
lem vállalta magára. E nagyszerű fejlődés előtt álló tanintézet
mestereiül a most hazatért Igaz Kálmánt és tanulóársát: Sikó Já-
nost rendelte a püspök. Tisztségük - úgy látszik - most már alig-
ha csak két, vagy három évre szóló megbízatásnak, hanem állandó
jellegű állásnak volt szánva, amit különben az is bizonyít, hogy
se Igaz, se Sikó, se Porcsalmi már nem laktak a diákok között az
iskola épületében, hanem család számára is megfelelő házban. Így
találjuk az 1653/54. évi egyházközségi quártási számadáskönyv el-
szórt adatai között. Példának okáért megemlítik az "Ovárbeli ház"-
at, melyben "Sikó uram lakott," továbbá "az ovarban (Porcsalmi) Lec-
tor uram haza"-t.²¹⁾ Igaz Kálmánról nincsen külön említés, mint-
hogy neki saját háza volt. A városi adószedők számadáskönyve sze-
rint 1653-ban a Luporum-ban, vagyis a Farkas-utcában "Igaz Kalman
Schola Mester" házára kirótt, de lakójának egyházi jellege miatt
elengedett adó 1/4 dica volt.²²⁾

A most már háromra kiegészült tanári kar vezetőjévé, "rector
primarius"-sá Igaz Kálmán rendeltetett, bizonyosság erre nemcsak az
a helyzet, hogy a régi és jó tanár Porcsalmival szemben öt mester-

21) Bedj András és Kobzos István ref. quártások "Regestum Sgu Rati-
o" c. 1653/54. gazdasági évi számadáskönyve. 45/B, 46/B, (Az
egyházközs. lev. tárában.)

22) Dica. 1653.

nek nevezték, holott az előbbi csak lektor címzés és az ahhoz mért fizetség illette meg, hanem a számadáskönyvek, amelyek a járandóságok elszámolásánál mindég a leghatározottabban megtartották az egyházközség salláristáinak rangsorát, Igazt mindég Forcsalmi előtt sorolják fel. Sikót, bárha ő is akadémikus mester volt, hasonlóképpen nem tarthatnók a schola vezetőjének, nemcsak rövid működési ideje alatti hosszas betegeskedése miatt, hanem mert korban néhány esztendővel fiatalabb volt Igaznál. Tehát Szabó Károlynak az az állítása nem felel meg a valóságnak, hogy Igaz Kálmán, "mint segéd tanár működött a kolozsvári ref. gymnáziumban Forcsalmi tanár mellett",²³⁾ Török István pedig nem is látja bebizonyítottak, csak valószínűnek Igaznak itteni működését, amelyet az 1652-56. körüli évekre helyez. Vele együtt a kollégium történetének régebbi megírói, mint valószínűleg Huszti András munkáját felhasználó Benkő József s Méhes Sámuel, csak keresztnévén ismerik, Fekete Mihály pedig a keresztnév azonosságából következtetve tartja egy személynek Colomannust a kolozsvári származásu, de az ő idejében csak máshol való szerepléséről ismeretes Igaz Kálmánnal.²⁴⁾ Az ekklezsia quártásainak 1653 július 23-tól 1654 augusztus 4-ig tartott gazdasági évi számadáskönyve azonban kétségtelenné teszi Fekete Mihály következtetésének helyességét; itt ugyanis "Igaz Kálmán Uram Akadémikus Mester", továbbá "Igaz Kálmán uram az schola mesterünk" megnevezését találjuk.²⁵⁾

A hiányosan megmaradt egyházi számadáskönyvek adatai róla legkorábban 1652 február 7-én tesznek említést. Ugyanis Váradi Miklós főpatronus elszámolván a quártással a különböző alkalmakkor eszközölt készpénzkiadásait, a fenti időpontra hivatkozással az jegyeztetett fel, hogy "Igaz Kalman Uram számára is kertek eö kegelmek (t.i. a korábbi évekbeli kurátorok) Varadi Miklos Uramtol No. Tall(eris) 10: meljről contentaltam eö kegelmet kesz penzül fl. 18", ugyannerre vonatkozólag még azt találtam, hogy "az schola Mesterünknek Igaz Kalman Uramnak... Jüvetelire adott tiz tallris

23) Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező. 1870: 597.

24) Török István. I. 26. - Huszti András: De origine... Gynasiorum Transilvanensium. - Benkő József: Transsilvania. Vindobona, 1778. II. 273. - Méhes Sámuel: A kolo'svári reformatum kollégyom Historiája. 29. - Fekete Mihály. 27.

25) Quártások 1653/54. 5/B, 16/B, 33/A.

teszen fl. 18."²⁶⁾ Ebből az utólagos elszámolásból szolgálatának kezdő idejét mégsem tudjuk biztosan megállapítani. Lehetséges, hogy 1651 vége, vagy netalán 1652 legeleje volt az az időpont, amikortól kirendelése számítható. Az 1653/54. évi számadáskönyvek szétszórt adataiból javadalmazását már valamivel biztosabban határozhatjuk meg. Ugyanis háromnegyed évre felvett szegődsége 112. magyar forint 50 pénz, ilyenképpen tehát egész esztendei készpénz járandósága 150 forint vala, vagyis annyi, mint amennyi Keresztu-ri Pál fehérvári fő-scholamesternek még Bethlen Gábor idejében megállapított.²⁷⁾ Ezen kívül fára még 10 forintot kapott. Természetbeni járandósága a dézma-beszolgáltatásokból: bor 120 veder (vagyis 960 ejtel), búzát pedig valószínűleg csak félévre vett fel 6 köblöt, ez azután egész évre 12 nagy köbölnek, vagyis 96 nagy vékának felelt meg.²⁸⁾ Mindez most már az egykori pénzértékre át-számítva, összesen 275 m. frt 20 pénz értékűnek becsülhető.

Nagyon hihetőleg vele egyidőben rendeltetett ide iskolames-terül külső országokbeli tanulásának társa: bölöni Sikó János is. Hármójuk között azután hogyan oszlott meg a teológia, filozófia, és filológia évfolyamainak tanítása, biztosan megállapítani nem tudom. Ugyanis Igaznak a héber nyelvben való nagy jártassága, amit az 1651. évi utrechti vitatkozáshoz írott zsidó nyelvű verse is ta-nusít, még nem bizonyíték amellett, hogy ő lett volna a filológia tanára, mert ha elfogadjuk iskolánkra vonatkozólag is a fehérvári academicum collegiumnak 1630-ban Alsted főprofesszortól készi-tett tantervezetét,²⁹⁾ abban az esetben a kollégiumi évfolyamo-
kon mindkét teológiai tanár, valamint a filológia tanára is tanította a "szent" nyelveket. A kollégium nagykönyvtárának e-
gyik kötetében a következő bejegyzés olvasható: "In usum Collegii Reformat. Claudiopolit. confert Andreas Portsalmi in eodem Colle-gio Philosop. Lector."³⁰⁾ Tehát ha a filozófiát Porcsalmi tanított-

26) I. h. 33/A, 41/A.

27) Radvánszky Béla: Udvartartás és Számadáskönyvek. Bethlen Gá-
bor fejedelem udvartartása. Bp. 1888. 230.

28) Quártások. 1653/54: 5/B, 16/B, 33/A.

29) Szabó Károly: A gyula-fehérvári Bethlen-féle főtanoda szerve-
zeti szabályzata. TT. 1879: 797-805 és Koncz József: A maros-
vásárhelyi evang. reform. kollégium története. Marosvásárhely,
1896, 550.

30) M. 27. jelzéssel ellátott kötet.

ta, abban az esetben Igaz Kálmánnak teológiát tanító tanárnak kellett lennie. Tanári és nevelői működését méltató adatképpen csak Apáczai 1653. évi fehérvári beköszöntőjében elhangzott néhány szava hozható fel: "Ast tu (sc. schola) Claudiopolitana recens extracta nihilne ex vetustis exues exuviis? haud equidem persuadere mihi unquam poteris, vivit enim in te Portsalmius, ... vivit Colomannus, vivit et Siko, quos dum vivos sentis, reformata es."³¹⁾

Igaz Kálmán teológiai felfogása a kálvinizmus keretén belüli egyházigazgatási elvei - a maradi papuralmi rendszerrel szemben - az Angliából kiinduló presbiteriánizmusból fakadt, hirdetve a gyülekezet tagjainak az egyházi kormányzat ügyeiben való részvételi jogát. E meggyőződése lett azután oka a Kolozsvárott reá várakozó nagyszerű nevelői és szervezői feladattól való megfosztatásának, félbe hagyatva vele a tehetségének és tudásának tág teret nyitó tanári pályát.

Gidófalvi János kolozsvári lelkipásztornak Medgyesi Pál fejedelmi udvari paphoz s ez utóbbinak Rákóczi Zsigmond herceghez intézett levelezéséből látjuk, hogy a püspökös egyházigazgatás fenn tartásának elve megingathatatlanul uralta az itteni gyülekezet világi vezetőinek felfogását.³²⁾ Az egyházi férfiak közül Batai György, előbb helybeli iskolamester, majd lelkipásztor, a világiak közül a gazdag és befolyásos polgár Várad Miklós kalmár (Bethlen Jánosnak, a későbbi erdélyi főkancellárnak apósa), mint főpatrónus és Szögedy Gergely deák harmincados, mint patrónus voltak a legmakacsabb támadók, akik akaratuk keresztülvitelének érdekében még az erőszaktól sem riadtak vissza. Geleji Katona István püspök segítségével ők távolították el innen Gidófalvi, Csaholczi és Tótfalusi lelkipásztorokat. S mikor 1651-re minden elcsendesedett, két-három év multával a pernye alól újra fellángolt a tűz. Ez azután annál könnyebben lobbanhatott fel, mert már országgyűlésileg is meghozták a vallási innovatio ellen irányuló /Approbata Constitutio I. r. l. c. 3. a.) törvénycikket.³³⁾ Erre az újabb meghurcoltatásra bárha még annyi adatunk sincsen, mint az e-

31) Apáczai Cs. János: Oratio de studio sapientiae. 42.

32) EPrK. 1874: 165-166, 172-74. és 1876: 306-09, 320-22.

33) Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. Bp. 1904-1905. II. 226-27.

lőbbire, mégis bizonyosnak tarthatjuk, hogy ugyancsak a fentebb megnevezett férfiak működtek közre Igaz Kálmánnak eltávolításában. Erre következtethetünk a számadáskönyvnek 1654 január 21-én elszámolt tételéből. Ugyanis bizonyosan Váradi Miklós főpatrónus s natalán Kobzos István perceptor "Fejervarra menyén az gyűlésre, hogy (fejedelem) Urunkat ő Nagat requiralliu az schola Directiojarol valo excludalasunkért, ...költöttünk negyed fél hétig mulatván, melyről contentaltam (Varadi Miklós) ő kglmet - fl 12. Szeker Bérben fizettem fl 3 // 50." Ugy látszik, hogy Váradi megnyerve a fejedelem s a püspök jóváhagyását, bizonyosan hozta is magával a parancslevelet. "Az Urunk eő Naga Schola direkcziójáról valo mandatumat az Captalannal Palfi Istva[n] urammal transsummaltatvan fizettem erette fl.1."³⁴⁾

Valószínű, hogy fő-scholamesterünknek Kolozsvár életében nem utolsó helyet elfoglaló rokonsága, mind az Igaz, mind pedig a Szögedi révén nem nézte tétlenül az ellene megindított harcot, hanem igyekezett minden követ megmozgatni, hogy családjának büszkeségére a tudós férfiak sorába felzárkózott sarját továbbra is itt maraszthassa. Ennek ellenére - úgy látszik - neki mégis csak mennie kelle, mivel nem volt megalkuvó, mint hivatalbeli elődje: Bátai György.

Igaz Kálmán 1654 február 2-án még felvette negyedévi járandóságát,³⁵⁾ a továbbiaknak azonban május hónapban már semmi nyoma sincsen. Ezért tehát bizonyos, hogy még ennek az évnek a tavaszán meg kellett válnia állásától. Egy késői adat: az adófizetők 1657. évi számadáskönyve a "Bevarando adosagok" között sorolja fel a Luporum intra moenia-ban "Igaz Calman nem lakik az Varoson fl. -den. 37 1/1" adóhátralékát.³⁶⁾

Elüldözték Kolozsvárról. Erre vall a nagyváradi református esperesség területén levő presbiterianus papok ellen 1655-ben irott pasquillusnak alábbi versszaka:

"Mostan gjött bé hozzánk Igaz K. deák,
Kolozvárrul jött ki, mert ott nem kívánták,
Uj tudományáért Erdélyből ki tudták,³⁷⁾
De az váradiak Szalárdra tukmálták."

34) Quártások. 1653/54. 41/B, 45/B.

35) I.h. 33/A.lev.

36) Dica. 1657. 27.

37) MagyarProtEgyh és IskFigyelmező. 1870:597.

Ide a debreceni zsinat 1655 május 30-án avatta lelkipásztor-
rá.³⁸⁾

Ugy tűnik fel, mintha Igaz szinte menekült volna Erdélyből, II. Rákóczi Györgynek közvetlen közelségéből és Csulai György püspöknek a hatásköréből, eltemetkezni a szabadabb légkörű Partiumban. De a biharmegyei, Berettyó-melléki Szalárdon sem hagyott fel a puritánus elveknek és a szellemi elnyomásban részes fejedelem kárhóztatásának nyilvános hangoztatásával. Solymosi Péter ecsedi tiszttartó 1655 július 18-án Váradon keltezett levelében értesíti Rákóczit, hogy "itt a váradi prédikáló székből prédikál egy Kolosvárrul jött mester, a ki most Szalárdon lakik, talán nagyságodat is előhozta a prédikációban: a mint Gargóc uram beszéli, reá is izent Gargóc Mihály uram."³⁹⁾

Szalárdon azonban csupán két évig paposkodott. Tehetsége, képzettsége nagyobb jelentőségű munkaterületre kíváncszott. Szalárdi János krónikájában az 1660. évi eseményekkel kapcsolatban említi kolosvári Igaz Kálmánt, "ki Belényes megraboltatása után onnan elszorított." ⁴⁰⁾ A Feketekörös-menti Belényes város századokon át az egész völgy sulypontja, főképpen bányaváros, de iparos osztálya is erős volt; a XVII. század közepéig egészen magyar és református. ⁴¹⁾ Az egyházközségnek 1883-ban megírt története bárha nem ismeri Igaz Kálmánt, azonban Kisfalvi Tamás papjukról tudja, hogy 1656-ban Borosjenőbe vitték lelkipásztorul, ⁴²⁾ éppen ezért bizonyos, hogy mindjárt őutána, tehát ugyanebben az évben nyerték meg Igazt papjokul. E várost azonban, amelyet már kevésbé védtek Erdély sziklafalai, a II. Rákóczi György megbüntetése céljából országunkra szabadított török hordák nem sok idő múlva elpusztították. A Váradon élő Szalárdi Bihar megyének török kézre jutásáról részletes adatokat közölvén, nála olvassuk, "Belényes

38) Borovszky Samu: Tiszántuli ref. papok. Bp. 1898. 28.

39) Szilágyi Sándor: Protestáns egyháztörténelmi adatok. EPrK.1876: 174.

40) Szalárdi. 537.

41) Győrffy István: A feketekörösvölgyi magyarság. Földrajzi Közlemények. 1913.

42) Vállaji Sipós Imre: A belényesi ev. reform. egyház története. Nagyvárad, 1883. 35.

megraboltatásá"-nak históriáját. Ugyanis 1658-ban "ad 1-mam diem Septembris viradóra Belényes városát néhány száz török megütvén, az öreg emberek közül a biróval, Szücs Jánossal, egynehányat megnyakazván, a népek színét mind elrabolták vala. De istannek gondviseléséből a rabokkal, prédával vissza nem mehettek vala. Mert a melly néhány száz gyalogot Váradból is későbbben, mint lenni kell vala, Jenőbe indítottak vala, azok már Jenőbe nem mehetvén, visszafordultokban a belényesi rablókkal szintén szemközben találkozáván, őket igen meglövöldözvén s sokakat benne elhullatván, a rabokat mind elszabadítván, magok is jó nyereséget kaptak vala."⁴³⁾ Valószínű, hogy a megszabadult foglyok mind visszatértek Belényesre, éppen ezért alig hihető, hogy Igaz Kálmán már ekkor véglegesen odahagyta volna hiveit. Gondolhatnának arra az időre, amikor a Rákóczi ellen rendelt lippai agák Borosjenőbe 1659 elején megérkeztek, mert hiszen további felvonulásuk közben utjukba esett a Fekete-Körös völgye is. Avagy talán az az eseménysorozat üzhette el innen, amely Rákóczinak Magyarfenes mellett 1660 május 11-én történt megveretése után zúdult Bihar megyére! Ekkor ugyanis Szajdi Achmet és Ali budai vezér Várad, mint Erdély kulcsa, ellen vezette seregét, széltében-hosszában pusztítván a várakat, a városokat és falvakat. Szalárdi ugyan csak felső Bihart és a hajduságot említi, bizonyos azonban, hogy a portyázó csapatok a folyók mentén a hegyek közé is behatoltak.

Szalárdi maga is a váradi várban lévén, ezért jólétesültsége kétségtelen. Őtöle tudjuk, hogy Barcsai Ákos fejedelem Várad alá érkezvén, Nagyari Benedek, az egyik városi prédikátor és Kállai András várbeli pap Barcsai köszöntésére kijönnének Váradról. A sziveslátás után visszatérendő, "valami ónodi s tiszántulvaló csavargók megsajdítván, hogy a török tábor az adorjáni hidakon költözvén által Várad felé jőne, ...azonban a jámbor praedicatorok kocsit csak magában jőni meglátván, elejekbe nyargaltatának", Nagyarit elfogva és kirabolva, jutalom reményében Báthori Zsófia fejedelemasszonyhoz küldötték. Ekkor "kolosvári Igaz Kálmán, ki Belényes megraboltatása után onnan elszorítottván, a várostól Nagyari Benedek helyébe csak ideig marasztatott vala és a várba

43) Szalárdi 383-4.

is a nép kivánságára jó akaratja szerint nagy készséggel bement
vala."44)

Krónikairónk azután részletesen beszámol Igaz Kálmánnak Kovásznai Péterrel, a későbbi erdélyi püspökkel és Kállai Andrással, a várbeli pappal együtt Váradnak a töröktől való körülzárása és cseroma alatt tanusított hősiességéről. "Nagy szorgalmatossággal és istenesen forgódván tisztekben mind az öt bástyákon, kapitány szállásán s az vár kapuja között, a míg bátorságos lön, az belső kőfaloknak is rettenetes rontatások, szörnyű lövés miatt, néha a belső vár piacznán is, renddel járván elébb elébb egyik a másik után a bástyákon mindennap mindenütt háromszor tesznek vala nagy buzgósságos könyörgést s a szokott napokon a sz. írásbul a jelenvaló alkalmatossághoz illendő textusokat, ígéket keresvén, nagy szép biztató és vigasztaló tanításokkal a népnek elméjeket bátorítják, oktatják, vidámitják vala." A tisztviselőkkel egyetértve, a rendeletek gyakori felolvasásával a népet kötelességükre s józanságra intették, "az égtelen káromkodó szitkokat, mellyek be a hazába nem régen származtak volna", még büntetés alkalmazásával is tiltották.45)

A kicsiny védő seregnek külső segítség nélkül hiába való volt minden hősiessége. Negyvennégy napi bátor védelem után 1660 augusztus 28-án fel kellett adnia a várat. A városból és a várból ekkor mindenki eltávozott. A lakosság egyik része a scholabeli ifjúsággal együtt Debrecennek vette útját, míg a többiek Erdélyben, különösképpen pedig Kolozsvárott kerestek menedéket. Ide jött a váradi papok közül a Báthori Zsófiától elbocsátott Nagyar Benedek, majd azután Kovásznai Péter és Igaz Kálmán is.

Erdélyben ekkorra az eddigi merev püspökös egyházigazgatási felfogás már engedett hajlíthatatlanságából, új fejedelem és új püspök igazgatván az egyházi életet. Bár az 1661. esztendei marosvásárhelyi zsinat kimondotta, hogy "a' püspöki igazgatás az Erdélyi Réformáta Ecclesiákban tovább-is meg-tartassék. ...A' Presbitériánismusból származott egyenetlenség el töröltessék és légyen egy formán az ekklesiái igazgatás", (csak hogy hpzzáteszi a II. Rákóczi György idejében hozott tulságosan szigorú törvény enyhítéseképpen), "csak hogy nem mások el-nyomattatásokkal, meg-fojtásokkal,

44) I.h. 521-22, 537.

45) I.h. 537-38.

és gyalázatjokkal.”⁴⁶⁾ Így tehát a szülőföldjére visszatért Igaz Kálmánt már nem fogadta az a rideg elutasítás, mint ami hét évvel azelőtt elüldözte innen.

1661 április 3-án alig választották meg püspökké a Kolozsvárt lelkipásztoroskodó Veresmarti Gáspárt, aki Igazt még kolozsvári iskolamester korából ismerte és értékelte, őt mindjárt méltó feladatkörbe akarván elhelyezni, Székelyudvarhely város papi tisztségére rendelte. Özvegy dr. Lengyel Dánielné kolozsvári lakós családi levéltárában megvolt Veresmartinak Kemény János fejedelemhez 1661 április 28-án intézett levele. Ebben leírván az udvarhelyi katolikus és református papok viszálykodását, bejelenti, hogy egy Igaz Kálmán nevű becsületes atyafit rendelt oda. Együttal intézkedést kér a fizetés-járandóság kiutalására.⁴⁷⁾

Igaz Kálmán udvarhelyi szolgálatáról semmi jellemzőt nem tudok, csak annyi valószínű, hogy az ő idejében: 1666 március 11-én jött létre az az itéletlevél, amely szabaddá tette az orthodoxoknak a temetőhöz vezető utat, megtiltván a katolikus eklezsiának, hogy abban bármilyen módon is gátolják őket.⁴⁸⁾ Ezen kívül ismeretes az a körülmény is, hogy az udvarhelyi egyházmegyének esperesi tisztségét is viselte. Ha azután hitelesnek fogadjuk el a Benkő Józseftől közölt idevalósi seniorok egymásutánját, amelyben Igaz után következett esperes Szentgyörgyi Dávid udvarhelyi lelkész volt,⁴⁹⁾ s ha már most ugyancsak Benkőnél, valamint Koncz Józsefnél azt látjuk, hogy Szentgyörgyi, aki előbb dévai pap és esperes, 1668-ban vitetett Székelyudvarhelyre s innen 1672-ben megint vissza Dévára,⁵⁰⁾ ebben az esetben feltehető, hogy Igaz Kálmán az 1668 év körüli időben vagy eltávozott Udvarhelyről, belefáradva az örökös vallási villongásba, vagy pedig be sem várva bujdosó társának: Kovásznai Péternek 1668-ban történt püspökké választását, bevégezte sok hányódáson keresztül ment életét.

46) Bod Péter: Smirnai Szent Polikárpus. Nagyenyed, 1766. 95-96.

47) TT. 1896: 369. - Török István. I. 26. (Török tollhibából Lengyel Istvánnét ír.)

48) EPrK. 1874: 78-79, 86-87, 94-95, 102.

49) Benkő József. II. 574.

50) Benkő József: Transsilvania Specialis. című kiadatlan művének Hunyad vm-re vonatkozó része. (Hunyad-megye történelmi és régészeti társaság évkönyve. 1901: 119.) - Koncz József 45.

Igaz Kálmán fáradságos életutja bárha nem mutathat fel olyan teljesítményeket, amelyeket nyugodtabb és megértőbb környezetben elérhetett volna, tudós képzettsége és az egyházi vezetésre való rátermettsége mégis csak elismertetésre talált. Kezünkbe került ugyanis a háromszéki eresztevényi flókegyházközségnek a rétyi anyaegyházközségtől való elválását kimondó okirat. Ebben a deliberatum a következő szavakkal zárattott le: "Actum in Visitatione Generali K.Vásárhelyi 1665.die 19. Marty. Extradat[um] per me Colomannum Igaz Not(a)r[ium] mpr."⁵¹⁾ Tehát Veresmarti Gáspár püspök mellett az erdélyi egyházi kerületnek sorrendben második vezető lelkipásztorává: generális nótáriussá választotta meg paptársainak bizalma, elismerése s Apafi Mihály fejedelemnek, mint legfőbb patrónusnak hozzájárulása.

Erdélyi Irodalmi Szemle, 1925
141-44. és 173-77.

51) SzNMIt.-ban volt a Gödri-féle gyűjtemény "Idegen" jelzésű kötetében.